

ANALIZA POSIBILITĂȚII AMENAJĂRII CIMITIRELOR PRIVATE ÎN REPUBLICA MOLDOVA

conf.univ., dr. Nicolae CIOBANU
as.univ. Iurie ȚURCANU
masterand A. COȚOFAN

Universitatea Tehnică a Moldovei

ABSTRACT

The appearance and evolution of the cemetery and of the funerary constructions in the Romanian space was a process of long duration and of a special complexity. The cemetery is a system of values and ideas, which has evolved over the centuries from parish cemeteries around churches to funeral sites arranged outside the localities.

The cemeteries in the current space of the Republic of Moldova are funerary complexes that include the church in the cemetery, the burial place, the architectural constructions, funerary monuments. Often the cemetery is an archive of local and national history, exercising social, religious, commemorative functions.

Aspectul istoric. Studiul istorico-artistic al civilizațiilor antice și medievale s-a divizat în structuri funerare determinate de mai mulți factori: 1) un spațiu care să asigure protecția corpului decedat, 2) o componentă simbolică de marcare și evidențiere a locului înmormântării, 3) spațiul destinat desfășurării ritualurilor funerare. După modul de construcție, mormintele din epoca poleocreștină au fost clasificate după: 1) morminte și cimitire subterane (*hipogee*), 2) morminte și cimitire sub *divo*, necropole săpate în pământ și acoperite. Mormintele creștinilor au fost situate la margini de drumuri, în afara localităților sau pe pământurile private.

În procesul de răspîndire a creștinismului în spațiul românesc o importanță deosebită le-a revenit construcțiilor sacre, precum sunt **basilica** (biserica) fiind edificiul de cult și comunitate a creștinilor. Ulterior, în funcție de amplasarea geografică și de formele de relief, în cimitir se ridică și o biserică. Cimitirul este încadrat în ansamblul general cu biserica, după cum a fost documentat în hotarele actuale ale Republicii Moldova, majoritatea cimitirelor păstrînd biserica, pristolul-locul bisericii vechi și monumentele funerare.

Pornind de la tradițiile creștine, cimitirele au fost amenajate pe promontorii, dîmburi, în locuri nefavorabile agriculturii sau păstoritului, ocupații principale ale populației. O importanță deosebită îi revine amplasarea în cimitir a mormintelor funerare, moment ce depindea de mărimea familiei.

Semnificația spațiului funerar provine de la cuvântul *Kimitirion*, în traducere din neogreacă semnifică “loc de dormit”, adică spațiu îngrădit pentru înhumare. În majoritatea satelor cimitirul este denumit și în varianta populară “țintirim”, o formă arhaizantă derivată din latinescul *cemeterium*, apărut în limba română din termenul maghiar *Cinterem*.

De numeroase ori pământul dintre Prut și Nistru a fost stăpînit succesiv de Poarta Otomană sau de către imperiul țarist. Complexitatea civilizației din perioada medievală se diviza în mai multe substraturi, componente ale culturii: populația stabilită permanent și populația migratoare, stabilită temporar în acest spațiu. Evoluția arhitecturii de cult este posibilă numai în condițiile unui stat dezvoltat din punct de vedere economic, social și cultural. Săpăturile arhiologice confirmă prezența în spațiul pruto-nistrean a unor complexuri funerare. Apariția institutului domniei și alungarea tatarilor de peste râul Nistru, pe timpul domniei lui Petru Maramureș (1375-1391), a influențat enorm asupra înființării Mitropoliei Moldovlahiei, care a avut un impact asupra dezvoltării arhitecturii de cult. Bisericele din această perioadă sunt ridicate din piatră, avînd o formă dreptunghiulară, avînd asemănări cu stilul occidental prin estetismul construcțiilor. În timpul domniei lui Ștefan cel Mare, biserica a ocupat un loc important. O importanță deosebită o are apariția la bisericile mănăstirești a camerei mormintelor, a gropniței- un spațiu special amenajat pentru înmormîntări, atestat la mănăstirile Căpriana, Dobrovăț, Probota. La mănăstirea Dobrovăț este situată gropnița cu dimensiunile interioare de 410 x 576 cm, includea 17 morminte. La mănăstirea Probota au fost depistate cinci pietre funerare provenite din ruinele Probotei Vechi.

În secolul al XVI-lea, Țara Moldovei a fost sub influența Imperiului Otoman. Pe timpul domniei lui Petru Rareș au fost continuate principiile constructive dominate în epoca Ștefaniană. Au apărut camera - *tainița* - plasate deasupra gropniței. Pe parcursul secolului al XVI-lea în arhitectura ecleziastică se remarcă influența curentelor artistice europene, fiind invitați meșteri din Polonia și Constantinopol. Acest fapt a dus la înflorirea arhitecturii de cult. În secolul al XVIII-lea dominația Porții Otomane schimbă forma bisericilor, cu scopul să nu fie observate de inamic. Astfel, numeroase biserici din lemn, din piatră, ridicate în sate au fost jefuite, ruinate, pierzîndu-se irecuperabil un valoros compartiment al patrimoniului.

Arhitectura religioasă din Țara Moldovei din secolul al XVIII-lea se remarcă printr-un stil classic, completat de elemente baroce, ruse, influențe ale stilurilor naționale, arhitectura muntenească și bucovineană.

În localitățile rurale și urbane, conform vechilor legi, cimitirele au fost amplasate lângă bisericile localității. În extravilanul satelor și orașelor erau amenajate cimitirele pentru oameni săraci, pușcăriași.

La 2 iunie 1748, Sinodul Bisericii Ortodoxe Ruse emite un decret prin care se cerea ca cimitirele să fie amplasate doar în afara localităților. La 9 aprilie 1756

se stabilește un alt ordin în care ca spațiile pentru cimitire să fie eliberate doar la locuri înalte și cu sol uscat. Cimitirele vechi urmau să fie îngrădite și încercuite cu șanțuri, iar adâncimea gropilor de mormânt să fie nu mai puțin de 2,5 m. După epidemia de ciumă din anul 1771, care a luat viețile a mii de oameni în Rusia țaristă, Ecaterina a II-a a constatat seriozitatea problemei, concluzionând că anume cimitirele sunt sursa epidemiilor. Prin *Ucazul* din anul următor, a fost interzisă înhumarea în perimetrul localităților, insistând să se creeze cimitire noi în extravilanul satelor.

După aceste concluzii, una dintre principalele atribuții ale administrației a devenit amenajarea cimitirelor în conformitate cu normele sanitare, etice și estetice ale societății, care au contribuit enorm la modernizarea statelor. Țările conduse de suverani au fost primele care au îndeplinit aceste cerințe. De exemplu, cimitirul „Olsanske hrbityov” din Praga, a devenit principala necropola în afara orașului. „Olsanske hrbityov” este cel mai mare cimitir din Praga, Republica Cehă. Cimitirul a fost amenajat în anul 1680 și a găzduit victimele ciumei. Figura 1.

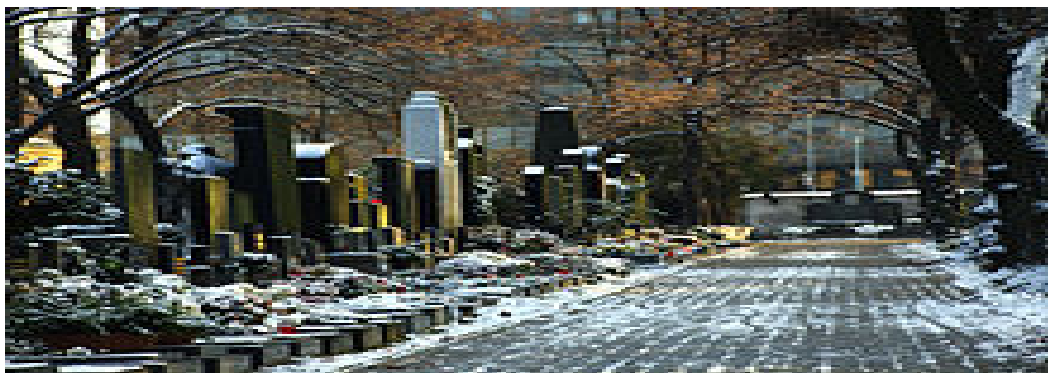

Fig.1 Cimitirul „Olsanske hrbityov”, Praga

Unul dintre aspectele importante legate de evoluția arhitecturii funerare în funcție de tradiții și cadrul normativ constituie fenomenul ctitoriei. În secolele XVII–XVIII, ridicarea bisericii în cimitir a fost un fenomen tradițional pentru spațiul românesc și au fost amplasate în cele mai avantajoase locuri. Ctitoria și fondarea unor edificii de cult și monumente funerare a fost un lucru de mare cinste în spațiul localităților, fiind apreciate în mod special, prin tendința de a-și immortaliza numele, faptele și neamul. În majoritatea localităților din Țara Moldovei, Țara Românească, Transilvania și Ucraina a fost atestat obiceiul de a ridica biserica în cimitir. De exemplu, biserica de lemn Sf. Voievozi Mihail și Gavril din satul Costești, localizată în mijlocul cimitirului, în zona de coastă, în partea de est a satului Costești. În satul Mădârjac este ridicată în cimitir biserica Adormirea Maicii Domnului și este amplasată în centrul cimitirului. În anii 1813-1817, în județul Vaslui, satul Chițcani, a fost construită o biserică de zid, cu hramurile Adormirea Maicii Domnului și a Preacuratei Fecioare Maria. Biserica este înconjurată de cimitir și este situată în partea de est a satului.

Analiza amplasării cimitirilor din or. Chișinău. Sub aspect istorico-arhitectural cimitirul reprezintă o comunitate în care sunt încadrate biserica ca nucleu al spațiului sacru, construcțiile arhitecturale funerare, pietrele și crucile funerare. Formele de relief ca câmpiile, podișurile, colinele și văile au influențat asupra formei așezărilor umane și asupra amenajării cimitirelor. Deseori cimitirele au fost create pe un teritoriu liniștit, nepopulat, nevalorificat agricol.

În funcție de importanță, cimitirele existente în or. Chișinău le putem împărți în patru categorii:

- Categoria I – cimitirul Central;
- Categoria II – cimitirele Doina, Sf. Treime, Catolic, Evreiesc;
- Categoria III – cimitirele Buiucanii Vechi, Ștefan Ciobanu, Băcioii noi;
- Categoria IV – cimitirele Pietricani, Sculeni, Ciocana;

Cimitirul Central din Chișinău, numit Cimitirul Armenesc a fost fondat în anul 1811. Cimitirul este amplasat în sectorul Centru al municipiului Chișinău, în „triunghiul” străzilor Alexei Mateevici, Vasile Alecsandri și Pantelimon Halippa și are o suprafață de 11,8 ha. Peste 7 ani, pe teritoriul său a fost ridicată Biserica Tuturor Sfinților. Cimitirul Central este locul de odihnă a multor personalități marcante din istoria și cultura Moldovei. Din anul 2010, conform art. 1.6-1.8 ale „Regulamentului de funcționare a cimitirelor din municipiul Chișinău”, la Cimitirul Central se oferă locuri pentru înhumare doar persoanelor care au obținut distincții de stat.

Cimitirul Sfântul Lazăr are o suprafață de 200 ha și este considerat unul dintre cele mai mari cimitire din Europa. Cimitirul a fost înființat în anul 1966 și în prezent are peste 300.000 de morminte, printre care și 600 de cavouri, fiind împărțit în 266 de sectoare. O parte din cimitir aparține guvernului Germaniei și găzduiește rămășițele soldaților germani căzuți în cel de-al Doilea Război Mondial. Către mijlocul anului 2015 administrația cimitirului a solicitat autorităților municipale și primăriei satului Grătiești să permită extinderea cimitirului cu încă 50 de hectare. Figura 2.

Fig.2 Cimitirul "Sfântul Lazăr", Chișinău

Cimitirul „Sfânta Treime” este un mic cimitir în sectorul Botanica al or. Chișinău și are o suprafață de 3,15 ha. Biserica „Sfânta Treime” a fost zidită în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. Pe teritoriul s-au păstrat mormintele din a doua jumătate a sec. XIX. Înhumările au fost sistate în anii 60 al sec. al XX cu deschiderea cimitirului orașenesc pe strada Doina Chișinăului, însă în anul 2000 înhumările au fost reluate.

Cimitirul catolic din Chișinău este fondat în anul 1822 și este considerat un monument de istorie și artă de categorie națională, înscris în Registrul monumentelor din Republica Moldova, fiind amplasat pe strada Valea Trandafirilor. Are o suprafață de 1,9 ha. Aici sunt amplasate două cimitire: armenesc-gregorian, cu paraclisul Capela Învierea Mântuitorului și cel romano-catolic polonez, cu paraclisul Capela Oganowici. Înainte de apariția mormintelor, pe teritoriul cimitirelor se afla un azil pentru bătrâni și o grădin. Arhitectul Ozmidov a fost responsabil pentru planificarea cimitirului catolic. La sfârșitul anilor 1940, cimitirul este modificat în cimitir obișnuit orașenesc iar în anul 1960, o parte din morminte sunt distruse pentru ca terenul curățit să fie folosit pentru alte morminte. În prezent nu au loc înhumări în cimitirul catolic. Figura 3.

Fig.3 Cimitirul Catolic din Chișinău

Cimitirul evreiesc este unul din cele mai vechi cimitire din orașul Chișinău. Cimitirul funcționează din anul 1887 și este considerat un monument istoric și artă de categorie națională. Este amplasat pe strada Milano, în sectorul Buiucani și are o suprafață de 11,51 ha. Unele surse îi atribuie o vîrstă de la 200-300 de ani, iar primele morminte sunt atestate de la începutul secolului al XIX-lea. Cel de-al doilea război mondial a provocat deteriorări considerabile în partea de est a cimitirului. În anul 1958, teritoriul cimitirului evreiesc a fost divizat în două părți, una dintre care a fost transformată de autorități într-o piață agricolă. În anul 1960, a fost demolată partea de est a cimitirului. Pietrele funerare au fost zdrobite și apoi folosite pentru construcția gardului pentru partea de vest și pentru pavarea aleilor din actualul parc „Alunelul”, învecinat cu cimitirul. Pe teritoriul

cimitirului este amplasată o sinagogă funebră, unica în Republica Moldova, la moment ruinată. Agencia de Inspectare și Restaurare a Monumentelor a evaluat starea cimitirului evreiesc ca fiind într-o stare avansată de degradare. Din păcate, timp de mai multe decenii, acesta a fost neglijat, transformându-se într-un spațiu năpădit de vegetație, cu morminte părăsite, lipsite de orice grijă și distruse, dar și cu numeroase construcții neautorizate amplasate în preajmă. Guvernul a elaborat un plan de acțiuni privind protejarea, conservarea și reabilitarea patrimoniului memorial al Cimitirului evreiesc din Chișinău. Prin Hotărârea de Guvern nr. 1019 din 17.10.2018, a fost înființată instituția publică „Muzeul de istorie al evreilor din Republica Moldova”. Funcția de fondator al instituției publice este exercitată, în numele statului, de către Ministerul Educației, Culturii și Cercetării. Figura 4.

Fig.4 Capela din Cimitirul evreiesc

Cimitirul Buiucanii Vechi a fost fondat la începutul secolului al XVII-XIX-lea și are o suprafață de 1,5 ha. Cimitirul este separat de străzile orașului de un gard metalic. Un avantaj incontestabil este amplasarea cimitirului în apropierea a două biserici celebre: Sf. Mucenic Valerius și Sf. Arhanghel Mihail. Figura 5.

Fig.5 Cimitirul Buiucanii Vechi

Cimitirul Băcioii Noi este un mic cimitir în cartierul Băcioii Noi din sectorului Botanica mun.Chișinău. Pe teritoriu pot fi observate mormintele din

anii 60 al sec.XX. De atunci cimitirul este deschis pentru înhumări. Conform Regulamentului funcționării cimitirelor din orașul Chișinău, aprobat de Consiliul Municipal Chișinău, cimitirului Băcioii Noi i-a fost atribuită categoria III. Cimitirul are osuprafață de 0,47 ha.

Cimitirul Petricani este un mic cimitir în cartierul Petricani al sectorului Rîșcani din Chișinău. Cimitirul Petricani a apărut aproximativ în sec. XVII-XVIII, concomitent cu satul Petricani și are o suprafață de 0,48 ha.

Cimitirul Sculeni este un mic cimitir din cartierul Sculeni al sectorului Buiucani din Chișinău. Pe teritoriu s-au păstrat înhumările din anii 1930-40. Cimitirul are osuprafață de 0,58 ha. Conform Regulamentului funcționării cimitirelor din orașul Chișinău, aprobat de Consiliul Municipal Chișinău, cimitirului Băcioii Noi i-a fost atribuită categoria IV.

Problemele actuale a cimitirelor. Amplasarea cimitirului depinde de mai mulți factori: **relief, amplasare**. Tipul cimitirului se află în raport direct cu perioada istorică de evoluție a localităților. Din această cauză cimitirele medievale diferă de cele moderne sau contemporane. Cele mai importante schimbări s-au efectuat în perioada de modernizare a societății, acest fenomen a progresat în statele europene și în SUA, unde alături de cimitirul tradițional apare cimitirul-grădină, perfect încadrat în planul urbanistic al localității. În spațiul european Cimitirul Montparnasse (Figura 6) sau cimitirul de Sud al Parisului a fost înființat la 24 iulie 1824. La început a fost localizat în afara orașului, astăzi fiind încorporat în partea centrală a orașului.

Fig.6 Cimitirul Montparnasse, Paris

În spațiul românesc procesul de amenajare al cimitirelor, respectiv forma și tipul lor a decurs mai lent. În mediul rural modificările au fost ne semnificative chiar la limita secolelor XIX-XX-lea. **Problemele principale ale amenajării cimitirelor sunt parcelările haotice, lipsa unor căi de acces la cimitir, insuficiența sau lipsa indicatoarelor, mai ales în cimitirele mari, salubritatea neefectivă.** Acestea sunt doar câteva din aspecte importante ce țin de amenajarea cimitirelor conform normelor și implementarea planului urbanistic. Din păcate, pînă a deveni

peisaje culturale, cimitirele din mai multe localități din Republica Moldova au de parcurs o cale lungă de transformări, în primul rînd la nivel de mentalitate a societății. Ca exemplu putem menționa Cimitirul Bellu din București (Figura 7), care în cadrul congresului ASCE (Association of Significant Cemeteries in Europe) din 2010 a fost inclus în lista cimitirelor reprezentative pentru cultura și istoria europeană.

Fig.7 Cimitirul Bellu, București

Concluzie: Putem clasifica cimitirele după mai multe criterii. Determinarea tipului cimitirului este legată de studiul istoric și geografic al localității. Tipul cimitirului este strict subordonat de caracteristicile de bază ale teritoriului unde este localizat, și anume de relief, de amplasarea localității, structura solului, rețeaua hidrografică (prezența apelor freatice), fortificațiile naturale, densitatea populației și ocupațiile principale. În majoritatea cimitirelor din Republica Moldova nu s-a ținut cont de acești factori. Astfel, cei mai importanți factori sunt amplasarea corectă a cimitirului și realizarea măsurilor optime de protecție, care include: terasarea teritoriului, amenajarea teritoriului cimitirului cu arbori, rădăcinile cărora vor opri procesele de alunecări de teren. Toate aceste probleme pot fi rezolvate în procesul de proiectare a cimitirilor particulare (*PRIVATE*), care prevăd o deservire la un nivel mult mai înalt.

BIBLIOGRAFIE

1. Decizia Consiliului Municipal Chișinău nr.4/11 din 15.04.2011 cu privire la aprobarea "*Regulamentul funcționării cimitirelor din orașul Chișinău*".
2. "*Cimitirele ortodoxe din Republica Moldova: Istorie. Arhitectură. Sculptură (secolul al XVIII-lea – prima jumătate a secolului al XIX-lea)*", protoereu mitrop. Manole Brihuneț; Chișinău, Editura „Cartdidact”, 2019